УДК 1:172.15
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.1.20

Соколовська Юлія Вадимівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
orcid.org/0000-0003-3778-0023
sokolovskaja.yalia2012@ukr.net

Севрук Ірина Ігорівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
orcid.org/0000-0001-5751-2216
sevrukirina@ukr.net

Чупрінова Наталія Юріївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
orcid.org/0000-0003-0950-1410
chuprinova_n@ukr.net

ДЕФОРМАЦІЇ ПАТРІОТИЗМУ ТА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У НАЦІОНАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ КОНТЕКСТАХ

У розвідці на основі системного, міждисциплінарного та конкретно-історичного підходів проведено аналіз патріотизму в діапазоні його життєвих проявів від деформацій на кшталт декларативного й дистанційного патріотизмів до дієвого/дійсного патріотизму, орієнтованого на відповідальність перед майбутнім української держави та суспільства; обґрунтовано необхідність формування політичного патріотизму в сучасних національних безпекових контекстах.

Метою дослідження є аналіз деформацій патріотизму в сучасних національних контекстах, обґрунтування політичного патріотизму як релевантного безпековим викликам сучасної України та соціальної відповідальності у форматі відповідальності перед майбутнім як його маркера та необхідної складової.

При проведенні дослідження використано методи філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, аналізу документів, синтезу, моніторингу, спостереження та прогнозування. Контекстом дослідження є реалії сучасної України, що фактично перебуває в стані війни більше ніж десятиліття.

Своєрідність отриманих результатів: 1. На основі аналізу доробків вітчизняної науково-теоретичної думки щодо сутності та змісту патріотизму й національних програм і концепцій національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання продемонстровано, що вони традиційно розгортаються в площині синкретизму національного й патріотичного з наголосом на емоційно-чуттєвій складовій патріотизму. 2. Обґрунтовано, що такий підхід породжує деформації патріотизму як-от: «декларативний» і «дистанційний» патріотизм, які в реаліях воєнного стану мають украй деструктивні наслідки. 3. Розкрито зміст і надано визначення «дистанційного» патріотизму. 4. Доведено на основі порівняльного аналізу міграційних процесів України й Ізраїлю як країн, котрі перебувають у стані війни, що патріотизм як практична дія не залежить повністю від екзистенційних загроз. 5. На основі аналізу динаміки суспільної думки щодо маркерів патріотизму (соціологічні дослідження 2021–2023 рр.) доведено, що сьогодні домінуючою стає тенденція на зміщення акцентів у бік визнання необхідності практичного підтвердження патріотизму конкретними діями на благо країни й українського суспільства. 6. Обґрунтовано, що ця тенденція свідчить про формування

© Соколовська Ю. В., Севрук І. І., Чупрінова Н. Ю., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

в українському суспільстві більш свідомої громадянської позиції та соціальної відповідальності. 7. Доведено, що патріотизм у форматі політичного патріотизму, який базується на сформованій громадянській позиції та соціальній відповідальності як відповідальності перед прийдешніми поколіннями, є релевантним безпековим викликам сучасної та повоєнної України.

Дослідження відкриває широке коло перспектив для подальших розвідок науково-теоретичного й науково-практичного спрямування.

Ключові слова: патріотизм, дистанційний патріотизм, декларативний патріотизм, політичний патріотизм, соціальна відповідальність, громадянська позиція, безпекові виклики.

Sokolovska Yulia,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Social and Humanitarian Subjects Chair
National Academy of the National Guard of Ukraine
orcid.org/0000-0003-3778-0023
sokolovskaja.yalia2012@ukr.net

Sevruk Irina,
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Social and Humanitarian Subjects Chair
National Academy of the National Guard of Ukraine
orcid.org/0000-0001-5751-2216
sevrukirina@ukr.net

Chuprynova Natalia,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Social and Humanitarian subjects Chair
National Academy of the National Guard of Ukraine
orcid.org/0000-0003-0950-1410
chuprinova_n@ukr.net

DEFORMATION OF PATRIOTISM AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN NATIONAL SECURITY CONTEXTS

Based on systemic, interdisciplinary, and concrete-historical approaches, this study analyzes patriotism across the spectrum of its real-life manifestations – from distorted forms such as declarative and distant patriotism to effective, genuine patriotism oriented toward responsibility for the future of the Ukrainian state and society. The necessity of fostering political patriotism in the context of contemporary national security challenges is substantiated.

The research aim is to examine how patriotism may be distorted in modern national contexts and to justify political patriotism as a relevant response to Ukraine's current security threats. The study also emphasizes the importance of social responsibility – understood as accountability to future generations – as both a key marker and an essential component of modern patriotism.

The research applies methods of philosophical reflection, analysis (including comparative analysis), document analysis, synthesis, monitoring, observation, and forecasting. The context of the study is contemporary Ukraine, which has effectively been in a state of war for more than a decade.

The originality of the obtained results lies in the following: 1. An analysis of domestic theoretical and scholarly approaches to patriotism, as well as national programs and concepts of national-patriotic and military-patriotic education, shows that they are traditionally framed through a fusion of national and patriotic elements, with a strong emphasis on the emotional-affective dimension of patriotism. 2. It is substantiated that this approach gives rise to distortions of patriotism, such as "declarative" and "distant" forms, which, under conditions of martial law, can have highly destructive consequences. 3. The content of "distant" patriotism is revealed and its definition is proposed. 4. Based on a comparative analysis of migration processes in Ukraine and Israel – both countries in a state of war – the study proves that practical manifestations of patriotism do not fully depend on existential threats. 5. Through the analysis of the dynamics of public opinion regarding markers of patriotism (sociological surveys of 2021–2023), it is demonstrated that the dominant trend today is a shift toward recognizing the necessity of practical

confirmation of patriotism through concrete actions for the benefit of the country and Ukrainian society. 6. This trend is interpreted as indicating the formation of a more conscious civic stance and sense of social responsibility within Ukrainian society. 7. Finally, it is argued that patriotism – in the form of political patriotism rooted in a well-developed civic position and social responsibility understood as accountability to future generations – is relevant to both the current and post-war security challenges facing Ukraine.

This research opens up broad prospects for further theoretical and applied studies.

Key words: patriotism, distant patriotism, declarative patriotism, political patriotism, social responsibility, civic stance, security challenges.

Війна завжди загострює питання патріотизму, патріотичних почуттів, мотивації до захисту батьківщини. Патріотизм постає як консолідуюча сила, що надихає/спонукає громадян відстоювати право своєї держави та свого народу на існування, на гідне майбутнє.

Для України питання патріотизму набуло особливого значення з початком бойових дій у 2014 році. Це засвідчують Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025рр. (2019), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України (2024), Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року (2024), Концепція громадянської освіти до 2030 року (2024) тощо. Ці документи визначили напрями трансформацій, що мають відбутися й у суспільній свідомості, і в практиках формування патріотизму громадян України.

Водночас складності мобілізації в реаліях сучасної України, наявність мільйонів українських біженців, які шукаючи притулку в більш безпечних, більш комфортних умовах інших країн, одночасно вважають себе українськими патріотами, примушують визнати, що між закріпленими в стратегіях, концепціях і програмах інтерпретаціями патріотизму та національно-патріотичного виховання й національними життєвими практиками наявний суттєвий розрив.

Тому метою дослідження є аналіз деформацій патріотизму в сучасних національних контекстах, обґрунтування політичного патріотизму як релевантного безпековим викликам сучасної України та соціальної відповідальності у форматі відповідальності перед майбутнім як його маркера та необхідної складової.

Аналіз джерел і публікацій демонструє стійку увагу наукової спільноти щодо проблеми патріотизму. Сучасна західна традиція дослідження патріотизму зосереджується на усвідомленні трансформацій патріотизму в постнаціональну добу та демонструє увагу не тільки до його аналізу в морально-етичній площині (А. Макінтайр, М. Барон, С. Натансон, І. Пріморац, П. Гомберг, Д. Маккейб, С. Келлер, Дж. Катеб), а й у його політичних модусах (Ю. Габермас, Дж.Х. Шаар, М. Віроллі, Я.-В. Мюллер, Г. Арендт та інші) (Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2020).

Національна традиція, закладена в дослідженнях українських мислителів (М. Грушевський, М. Драгоманов, В. Винниченко, В. Липинський, М. Міхновський, Д. Донцов, М. Сціборський та інші), розглядає патріотизм у його зв'язку з історією, культурою, мовою, формуванням української нації. Ця традиція знаходить своє продовження в сучасних розвідках (В. Андрущенко, О. Артюшенко, В. Бичко, В. Баранівський, Л. Губерський, О. Забужко, С. Кримський, М. Попович, В. Шинкарук та інші) і набуває особливої актуалізації за умов розгортання російської агресії (К. Бєрєснєва, Н. Волошина, Р. Зимовець, М. Іщенко, В. Кульчицький, Г. Лозко, О. Лучанінова, І. Севрук, Ю. Соколовська, Н. Чупрінова). Значно актуалізується й проблема національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання (Т. Андрущенко, В. Алещенко, О. Автушенко, В. Баранівський, В. Безбах, М. Бабенко, Б. Бородін, С. Білай, В. Васищев, І. Севрук, Ю. Соколовська, Н. Чупрінова й інші).

Особливої значущості в контексті розгляду патріотизму, на думку авторів дослідження, набуває дискусія щодо відповідальності у високотехнологічну добу – перед майбутнім, перед прийдешніми поколіннями (С. Гардінер, Р. Еттфілд, Д. Парфіт, Г. Йонас).

Водночас сьогодні поза увагою вітчизняних фахівців залишається зв'язок патріотизму та соціальної відповідальності як відповідальності перед прийдешніми поколіннями українців, що спонукає знов звернутися до аналізу

патріотизму, виявляючи той його модус, що буде релевантним реаліям повоєнної України.

Методологічною основою дослідження слугують системний, міждисциплінарний і конкретно-історичний підходи, що є універсальними в методології сучасного наукового пізнання. Використання системного підходу дало змогу провести аналіз патріотизму в єдності його різноманітних проявів/модусів і деформацій, надати авторську типологію патріотизму, виокремлюючи «декларативний», «дистанційний» і «дієвий» патріотизм, визначити відповідальність перед майбутніми поколіннями як вагомий маркер дієвого патріотизму. Міждисциплінарний підхід дав змогу застосувати й поєднати наробки сучасної соціально-філософської, етичної, соціологічної та політологічної думки в дослідженні патріотизму. Методологія конкретно-історичного підходу дала можливості зосередити увагу на дослідженні патріотизму в конкретиці його проявів у специфічних умовах воєнної України. Методологічно значущими в контексті пропонованого дослідження стали ідеї етики відповідальності як відповідальності перед майбутнім Г. Йонаса.

Під час дослідження використано методи філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, аналізу документів, синтезу, моніторингу, спостереження та прогнозування. Контекстом дослідження є реалії сучасної України, що фактично перебуває в стані війни більше ніж десятиліття.

Матеріалами дослідження слугують Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України (2024), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр. (2019); Концепція підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України» (2025); Соціологічне дослідження до Дня Незалежності «Уявлення про патріотизм та майбутнє України» (2023).

Молодь України – і та, що залишається в країні, і та, що її покидає, – ставлять старшому поколінню питання, на яке досить складно й боляче надати відповідь: «А що ви зробили, щоб не довести країну до такого стану?» чи «Як ви довели країну до такого стану?» Питання не є риторичними, бо за ними – майбуття країни, перспективи її подальшого існування та розвитку.

Глибинним сенсом цих питань є проблема патріотизму.

В Україні про патріотизм говорять із перших днів її Незалежності. Питання національної самобутності, національної історії, культури, ідентичності, самоідентифікації перебували протягом останніх трьох з половиною десятиліть у центрі уваги держави, усіх державних інституцій і недержавних установ та організацій, які формують суспільну думку, відповідають за освіту й виховання молоді. На всіх рівнях державної влади, у різноманітних соціальних практиках реалізовувалася національна ідея як основа патріотизму в Україні.

При цьому в розумінні й інтерпретації змісту патріотизму домінуючим був підхід, який, концентруючи увагу на українській національній ідеї у форматі розбудови незалежної національної держави, фактично всі заходи щодо патріотичного виховання зводив до вивчення й відтворення в сучасних соціокультурних контекстах минулого – культурно-історичної та національної спадщини, національних традицій, історії, мови тощо. Безумовно, знання власних витоків і власної історії, культури є необхідною основою національної самоідентифікації. Але сьогодення доводить: патріотизм, що межує з націоналізмом, утворює значні ризики, у тому числі безпекові. Стратегії формування патріотизму тільки на основі реконструювання минулого так саме утворюють значні ризики.

Сучасна ситуація потребує піклування не тільки про минуле, а й навіть не тільки про теперішнє. Необхідно опікуватися майбутнім.

Повоєнна Україна не може не зіткнутися з проблемами, типовими для країн, на теренах яких ішли бойові дії. Стратегічно значущі проблеми будуть розгортатися в площині пошуку відповідей на питання ХТО і ЯК буде відновлювати країну, її економіку, її промисловість, її міста; яким чином забезпечити соціальну стабільність за умов безпекових ризиків повоєнної доби.

Патріотизм не існує як абстрактне явище. Він завжди реалізується в конкретно-історичних соціокультурних контекстах. Для воєнної та повоєнної України стратегічно значущим

є людський капітал. Демографічна ситуація України є критичною. Унаслідок соціально-економічних і соціально-політичних криз кінця XX – початку XXI ст. демографічна ситуація країни оцінювалася фахівцями як така, що загрожує незворотними наслідками (Демографічна ситуація в Україні у 2013 році, 2014; Лібанова, 2009). З початком бойових дій ця ситуація гранично загострилася через значні втрати народонаселення. Це – міграційні потоки (мільйонні станом на 2025 рік), бойові втрати, утрати населення на тимчасово окупованих територіях.

Особливо відчутними для майбутнього країни, з огляду на виклики високотехнологічної доби, сьогодні визнаються втрати людських ресурсів сфери наукової та науково-технічної діяльності, від якої прямо залежить інноваційний розвиток країни та її конкурентоспроможність. «Концепція підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України» (2025) засвідчує: «За умови відносно швидкого відновлення зруйнованої чи пошкодженої дослідницької інфраструктури для відтворення кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності потрібні десятиліття, що пов'язане із складністю професійної підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» (Концепція підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України», 2025, с. 1).

У такому разі, на думку авторів, свідоме рішення залишитися в країні постає як один із вагомих показників патріотизму.

Порівняльний аналіз міграційних процесів України й Ізраїлю як країн, що перебувають у стані війни, дає можливості підтвердити цю тезу через виявлення відсутності прямих кореляцій між екзистенційними загрозами та патріотизмом. Ізраїль станом на 2024 рік через війну покинуло 82 700 осіб (У 2024 році з Ізраїлю виїхало рекордне число громадян, 2024), що становить 0,827 відсотка від загальної чисельності громадян країни (близько 10 мільйонів осіб згідно з офіційними даними (Яка чисельність населення Ізраїлю в 2025 році: останні дані, 2025). Водночас, згідно з офіційними даними, Україну через воєнні дії залишили 6,86 млн громадян (Стало відомо, скільки Українців виїхали за кордон від початку війни, 2025), що становить 16,68 відсотка від загальної чисельності народонаселення України (41 130 432 мільйони осіб, що фіксувалося Державною службою статистики України станом на лютий 2022 року).

Результати порівняння дають змогу стверджувати, що дієвий патріотизм не залежить повністю від екзистенційних загроз. Те, що людина свідомо обирає залишитися в країні, яка перебуває в стані війни, є досить показовим маркером щодо громадянської позиції та соціальної відповідальності цієї людини. Патріотизм – не декларативний, а дієвий – це готовність і здатність не кидати свою країну в складних умовах, працювати на її благо та захист, незважаючи на екзистенційні загрози.

Безумовно, за цим стоїть система виховання патріотизму й патріотичних почуттів у форматі громадянської ідентичності. Це системна та виважена державна політика, яка базується на взаємній відповідальності держави й громадян, це сформоване громадянське суспільство, це сформована позиція громадянина-патріота.

Справжній патріот сучасної України – це людина, яка залишатиметься в країні. Вона буде працювати на відновлення країни, на створення умов, гідних для життя й розвитку – особистісного, професійного. І тут орієнтації тільки на минуле не достатньо. Необхідною є здатність визнати складність ситуації й знайти в собі мужність прийняти її та, незважаючи на цю складність, працювати на благо своєї Батьківщини.

Можна заявляти про любов до своєї батьківщини, коли комфорт і гідні умови для життя тобі надає інша країна. Такий «дистанційний патріотизм» – явище досить специфічне. Він дотичний, але не тотожній декларативному патріотизму. Якщо декларативний патріотизм демонструє «розрив між словом та практичною дією, … так і не переходить у практичну площину» (Севрук, Соколовська, Чупрінова, 2023, с. 159), то дистанційний патріотизм містить практики піклування про батьківщину. Він, наприклад, надає гуманітарну допомогу нужденним, реалізує програми підтримки біженцям, створює численні культурні й освітні проєкти, формує діаспори в різних країнах тощо. Прикладом можуть слугувати українські мігранти/біженці та українські діаспори

в Канаді, США, Німеччині, Польщі, Аргентині й інших країнах світу.

Для фіксації патріотизму у форматі громадянської активності осіб, що проживають за кордоном, сучасна політологічна думка висуває конструкт «транскордонний патріотизм», наголошуючи на його позитивних аспектах (транскордонна співпраця, культурна дипломатія, сприяння національній безпеці та позитивному іміджу на міжнародній арені, фінансова допомога, волонтерство тощо), водночас, визнаючи, що поняття «транскордоння», «прикордоння» сьогодні є «не стільки об'єктом аналізу», «скільки поняттями, які окреслюють предмет дискусії щодо тенденцій націє-будівництва та національного розвитку в умовах глобалізації, локалізації, регіоналізації та глокалізації» (Коч, 2019, с. 6).

Не заперечуючи важливості й вагомості внеску «закордонних українців» у розвиток України, наголошуємо на тому, що введене в пропонованій розвідці поняття «дистанційний патріотизм» дає змогу виявити принципово важливі аспекти прояву патріотичних почуттів/активності, значущість яких усвідомити можна тільки з урахуванням перспектив воєнної та повоєнної України. Саме тут проходить принципове розмежування між поняттями «транскордонний патріотизм» і «дистанційний патріотизм». «Дистанційні» патріоти живуть і працюють в іншій країні, народжують дітей в іншій країні. Це головна ознака дистанційного патріотизму. За умов граничного дефіциту людських ресурсів, що вже наявний в Україні, буде ще більшим у повоєнній країні, стратегічно значущим стане питання не стільки «що робити», скільки «хто буде це робити». Уряд може приймати будь-які стратегії та плани відновлення країни, але головним постане питання щодо того, хто буде реалізовувати/виконувати ці плани. Майбутнє країни неможливе без громадян. Усі зусилля дієвих патріотів за сучасних конкретно-історичних умов, патріотичне виховання мають бути орієнтованими на те, щоб громадяни залишалися в країні та працювали на її відновлення й розвиток.

Є дві протилежні життєві позиції: одні шукають місця/країни, де жити гарно/комфортно; інші – на своєму місці/у своїй країні роблять так, щоб тут стало гарно/комфортно. Саме друга позиція є дієвим патріотизмом. Справжні патріоти – ті, хто, залишаючись у країні, незалежно від того, чи то часи добробуту, чи «руїни», вибудовують теперішнє та майбутнє своєї країни.

Необхідним підґрунтям такої життєвої позиції, на думку авторів, є громадянська ідентичність і патріотизм у форматі політичного патріотизму. Необхідною є громадянська позиція соціальної відповідальності перед прийдешніми поколіннями.

Висунуті тези потребують певних коментарів та обґрунтування.

Щодо патріотизму у форматі політичного патріотизму й громадянської ідентичності.

Національні науково-теоретичні штудії, присвячені аналізові й обґрунтуванню патріотизму та його сутності, традиційно розгортаються в площині синкретизму національного та патріотичного, з наголосом на емоційно-чуттєвій складовій патріотизму, що закріплюється програмами національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання через вивчення національної історії, культури, традицій, мови тощо й формування на цій основі патріотичних почуттів (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації до 2025 року (2022); Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України (2024)). Україна, вибудовуючи/виборюючи свою незалежність, протягом трьох із половиною десятиліть формувала патріотизм на основі національного.

Така традиція сформувала певне розуміння пересічними українцями сутності патріотизму та можливих форматів його прояву. Діапазон такого розуміння виявився через реалії воєнних дій в Україні. Він сягає від деформацій патріотизму на кшталт «декларативного» (Севрук та ін., 2023, с. 163) або «дистанційного» патріотизму до його дієвих форм, які автори дослідження пов'язують із громадянською ідентичністю й політичним патріотизмом.

Соціологічні опитування, проведені в Україні під час воєнного стану, демонструють певні трансформації в розумінні українцями змісту патріотизму. Усе більш помітною стає тенденція на визнання необхідності практичною дією підтвердити свої патріотичні почуття й переконання. Якщо у 2021 році серед маркерів патріотизму передусім визначали «Знати історію

України» (32,8 %), «Мати активну громадянську позицію» (32 %), «Працювати на благо своєї країни» (31,5 %), при цьому «Захищати свою країну навіть у разі потреби ціною власного життя» називали лише 20,3 % (Звіт за результатами соціологічного дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України», 2021, с. 18), то у 2023 році, згідно з опитуванням, проведеним до дня Незалежності, «більшість опитаних обрали варіанти донатити і волонтерити (46 %) та розмовляти українською мовою» (45 %). Близько третини зрахували до патріотизму служити на фронті, залишатися, працювати й вести бізнес під час війни в України» (Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України, 2023). Це близько 33 % респондентів. Очевидним є зсув у напрямі підтвердження своєї громадянської позиції практичною дією: вести бізнес у країні, захищати її.

І це може слугувати основою формування в сучасній Україні політичного патріотизму, який сучасна західна науково-теоретична думка обґрунтовує як такий, що відповідає викликам та умовам постсучасності – доби домінування глобалізаційних та інтеграційних процесів(Patriotism.StanfordEncyclopediaofPhilosophy, 2020).

«Політичний патріотизм» – поняття, яке фіксує не просто любов до Батьківщини (емоційно-чуттєва складова), а активну громадянську позицію (дієва складова), що має прояв у відданості державі, її законам та ідеалам, готовність діями захищати суверенітет своєї країни, будувати правову, демократичну країну, що передбачає свідомий політичний вибір, участь у громадянському житті й відповідальність за спільне майбутнє. Згідно з визначенням, що надає Філософська енциклопедія Стенфордського університету, «політичний патріотизм відкидає (суттєво зменшує роль) усіх дополітичних зв'язків (спільне походження, мова чи культура тощо) і вимагає любові та вірності своїй політичній спільноті/державі, її законам, інституціям, а також тим правам та свободам, які ці інституції та закони забезпечують» (Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2020).

Політичний патріотизм виходить із визнання того факту, що сучасні розвинуті демократії не є мононаціональними державами. Якщо в XVII–XIX століттях, коли формувалися національні держави, етнічне, національне відігравало конструктивну роль як основа консолідації націй, то в добу глобалізації патріотизм, основою якого є національне, не відповідає умовам і «реаліям численних сучасних держав Західної Європи, Північної Америки, Австралії». Саме політичний патріотизм, який ґрунтується на визнані загальнолюдських цінностей, сучасна західна думка визнає як такий, що є найбільш адекватним реаліям сучасності.

Якщо етнічний патріотизм зосереджується на визнанні спільної мови, історії, традицій і культури, то політичний патріотизм, на відміну від етнічного, головний наголос робить на необхідності об'єднати громадян навколо держави та її законів.

Серед різноманітних обґрунтувань і концепцій політичного патріотизму як етосу оптимального державного устрою за умов глобалізації, що їх висуває сучасний теоретичний дискурс («договірний патріотизм» Дж. Х. Шаара, «патріотизм свободи» М. Віроллі, «європейський конституційний патріотизм» Я.-В. Мюллера), найбільш дотичними до позиції авторів пропонованого дослідження є ідеї, що їх сформулював Юрген Габермас. Його концепція «конституційного патріотизму» наголошує на необхідності долання дополітичних (національних і культурних) ідентичностей і заміщення їх новою постнаціональною, суто політичною ідентичністю. За умов постнаціональної доби, на думку Ю. Габермаса, не культурно-історична спадщина, а закони, устрій, конституція, гарантії прав і свобод консолідують громадян (Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2020).

Сучасна Україна опинилася в стані розриву між конституційно закріпленим курсом на євроінтеграцію та, відповідно, необхідністю включення в усі глобалізаційні й інтеграційні процеси з їх стандартизацією та уніфікацією, з одного боку, а з іншого – вимогами традиційного (етнічного) патріотизму з його наголосами на спільності історичної долі та чіткому розподілі на «ми» й «вони».

Сьогодні для України вкрай важливим є пошук того, що здатне об'єднати українське суспільство та здолати наявні соціальні розриви. На думку авторів пропонованої розвідки, це саме те, що притаманне політичному

патріотизму. Усе, що визначає сутність і зміст політичного патріотизму, – громадянська ідентичність, яка базується на ідентифікації себе з державою та її законами; відданість Конституції та дотримання її норм; усвідомлена підтримка політичного устрою, який гарантує свободу й справедливість, і водночас здатність до конструктивної критики, що має на меті вдосконалення політичної системи, – усе це є вкрай актуальним для воєнної та повоєнної України з урахуванням наявних тенденцій і ризиків глобального й регіонального рівнів.

Відповідно до дослідження, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у серпні 2023 року, головними консолідуючими факторами визнані «перемоги ЗСУ» (63/63/68 %), «відбудова України» (52/51/44 %), «допомога один одному» (50/43/31 %). Водночас такі показники, як мова (26/21/24 %), культура (12/12/17 %), історія (9/6/9 %), релігія (4/2/1 %), не названо як домінуючі чинники об'єднання. Як один із головних чинників роз'єднання українського суспільства були визнані «Взаємні звинувачування» (60/61/57 %) (Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: Уявлення про патріотизм та майбутнє України, 2023). Це опитування охопило три категорії респондентів: тих, що не виїжджали або повернулися в Україну / ВПО / біженці за кордоном (відповідно до цих категорій у дослідженні позначено відсотки). Отже, результати дослідження свідчать про дотичність розуміння патріотизму більшістю громадян України до ідей політичного (неетнічного) патріотизму.

Саме політичний патріотизм, незважаючи на всі ризики його практичної реалізації в національних контекстах, окреслені сучасною науково-теоретичною думкою (Зимовець, 2022), на переконання авторів, постає як такий, що здатен консолідувати українське суспільство. Оптика політичного патріотизму дає змогу здолати недоліки етнічного патріотизму, який може задовольнитися й деформованими проявами дистанційного чи декларативного патріотизму. Світоглядна позиція саме політичного патріотизму вимагатиме від людини не тільки ідентифікувати себе як українця, а жити в Україні та працювати на благо своєї країни.

Щодо громадянської позиції соціальної відповідальності перед прийдешніми поколіннями.

Соціальна відповідальність – тема досить традиційна для філософського дискурсу. Але ризики високотехнологічної доби висунули перед людством принципово нові вимоги щодо усвідомлення сутності соціальної відповідальності. Робота Ганса Йонаса «Принцип відповідальності» (1979) закладає фундамент сучасної етики відповідальності як відповідальності перед майбутнім і проголошує категоричний імператив сучасної доби «Дій так, щоб наслідки твоєї діяльності не були руйнівними для майбутньої можливості життя» (Йонас, 2001).

Міркування Г. Йонаса про відповідальність перед прийдешніми поколіннями за ті рішення, ті дії, які ми коїмо сьогодні, гранично актуалізуються в контексті воєнних реалій сучасної України. Дійсна громадянська ідентичність, свідома громадянська позиція не може не опікуватися питаннями про спадщину, яку ми залишаємо нашим нащадкам; про ті фундаментальні ризики та проблеми, які або вирішуються сьогодні, або закладаються на майбутнє, унеможливлюючи гідне життя прийдешніх поколінь. Отже, відповідальність перед Майбутнім постає як маркер політичного патріотизму. У такому разі потенціал політичного патріотизму розкривається в перспективі майбутнього. Для воєнної та повоєнної України це є критично значущим.

Висновки. Таким чином, аналіз дає змогу стверджувати таке:

1. Воєнна й повоєнна Україна не може не зіткнутися з численними викликами та ризиками, типовими для країн, на теренах яких тривали бойові дії.

2. Серед безпекових викликів і ризиків воєнної та повоєнної доби проблема людських ресурсів постає як критично значуща, вирішення якої залежить не тільки від державної політики, а й від світоглядної позиції громадян.

3. У такому разі зміст патріотизму – проблема не суто теоретична, а практично значуща.

4. Вагомим маркером патріотизму за умови втрати Україною значної кількості народонаселення внаслідок бойових дій і міграційних процесів стає свідома громадянська позиція як здатність залишатися у своїй країні та працювати на її благо, незважаючи на екзистенційні ризики.

5. Така позиція пов'язана з усвідомленням громадянами власної відповідальності перед майбутнім країни, перед прийдешніми поколіннями, вона є дотичною до ідей не етнічного патріотизму, що зосереджується на

культивуванні спільної історії, культури, мови, традицій, а політичного патріотизму, орієнтованого на об'єднання громадян навколо держави, конституції, законів, які гарантують рівні права та можливості громадян.

6. З урахуванням домінуючих у сучасному світі глобалізаційних та інтеграційних процесів, а також наявних в українському суспільстві соціальних розривів саме політичний патріотизм, а не етнічний є релевантним реаліям сучасної України, він може стати вагомим чинником консолідації українського суспільства.

Як перспективи пропонованого дослідження вважаємо розробку пропозицій щодо можливих шляхів і заходів щодо формування політичного патріотизму в реаліях сучасної України.

Список використаних джерел:

Демографічна ситуація в Україні у 2013 році. Державна служба статистики України. (2014). Київ. 7 с. URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2014/DEM_UA_2013.pdf.

Звіт за результатами соціологічного дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України». (2021). URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/zvit.pdf.

Зимовець Р. (2022). Сучасні межі конституційного патріотизму. *Філософія права і загальна теорія права*. № 2. С. 64–85. DOI: https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.318391.

Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. (2001). Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik fur die technologische Zivilisation / пер. з нім. А. Єрмоленка. Київ : Лібра. 400 с.

Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України». (2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text.

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text.

Концепція підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України» від 3 грудня 2025 р. № 1389-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-2025-%D1%80#Text.

Коч С.В. (2019). Транскордоння: простір соціального порядку і політичної дії : монографія. Одеса : Фенікс. 357 с. URL: https://hal.science/hal-03547924v1/file/transkord.pdf.

Лібанова Е.М., Курило І.О. (2009). Соціально-демографічна політика в Україні у контексті принципів програми дій МКНР (1994 р.). *Демографія та соціальна економіка.* № 2. С. 12–27. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/9096.

Севрук І.І., Соколовська Ю.В., Чупрінова Н.Ю. (2023). Патріотизм та військовий обов'язок у проблемному полі сучасної України. *Культурологічний альманах.* № 1. С. 157–166. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.21.

Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: Уявлення про патріотизм та майбутнє України. (16–20 серпня 2023). URL: https://cdn.prod.website-files.com/685c279caf66f4023ad2cab4/68cd68c2700250e196f5c7b4_rating_independence_august_2023_compressed.pdf.

Стало відомо скільки Українців виїхали за кордон від початку війни. *FORUA*. 12.09.2025. URL: https://for-ua.com/article/1248494.

У 2024 році з Ізраїлю виїхало рекордне число громадян. *Деталі: Новини Ізраїлю.* 12.11.2025. URL: https://ua.detaly.co.il/u-2024-rotsi-z-izrayilyu-vyyihalo-rekordne-chyslo-gromadyan/.

Яка чисельність населення Ізраїлю у 2025 році: останні дані. (2025). *Факти.* 22 червня. URL: https://fakty.com.ua/ua/svit/20250622-yaka-chyselnist-naselennya-izrayilyu-v-2025-roczi-ostanni-dani/.

Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2020). URL: https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/.

References:

Demohrafichna sytuatsiia v Ukraini u 2013 rotsi. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Demographic situation in Ukraine in 2013. State Statistical Service of Ukraine]. Retrieved from: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2014/DEM_UA_2013.pdf [in Ukrainian].

Zvit za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia shchodo rozvytku sfery natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ta stanu sformovanosti hromadianskoi identychnosti naselennia Ukrainy. (2021). [Report based on the results of a sociological study on the development of the sphere of national-patriotic education and the state of formation of the civic identity of the population of Ukraine]. Retrieved from: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/zvit.pdf [in Ukrainian].

Zymovets, R. (2022). Suchasni mezhi konstytutsiinoho patriotyzmu [Modern limits of constitutional patriotism]. *Filosofiia prava i zahalna teoriia prava,* 2, 64–85. DOI: https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.318391 [in Ukrainian].

Yonas Hans. (2001). Pryntsyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii. [The Principle of Responsibility. In Search of Ethics for Technological Civilization] / per. z nim. A. Yermolenka. Kyiv: Libra. 400 p. [in Ukrainian].

Kontseptsiia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia v systemi Ministerstva oborony Ukrainy» (2024). [The concept of military-patriotic education in the system of the Ministry of Defense of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text [in Ukrainian].

Kontseptsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy (2022). [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text [in Ukrainian].

Kontseptsiia pidtrymky ta rozvytku kadrovoho potentsialu sfery naukovoi ta naukovo-tekhnichnoi diialnosti «Natsionalna systema doslidnykiv Ukrainy» vid 3 hrudnia 2025 r. [Concept of support and development of human resources potential in the sphere of scientific and scientific and technical activities «National System of Researchers of Ukraine» dated December 3, 2025]. № 1389-r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-2025-%D1%80#Text [in Ukrainian].

Koch, S.V. (2019). Transkordonnia: prostir sotsialnoho poriadku i politychnoi dii: monohrafiia [Transborder: a space of social order and political action: monograph]. Odesa: Feniks, 357 p. Retrieved from: https://hal.science/hal-03547924v1/file/transkord.pdf [in Ukrainian].

Libanova, E.M., Kurylo, I.O. Sotsialno-demohrafichna polityka v Ukraini u konteksti pryntsypiv prohramy dii MKNR. (1994 r.) [Socio-demographic policy in Ukraine in the context of the principles of the ICPD program of action]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. *2009,* 12–27. Retrieved from: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/9096 [in Ukrainian].

Sevruk, I.I., Sokolovska, Yu.V., Chuprinova, N.Iu. (2023). Patriotyzm ta viiskovyi oboviazok u problemnomu poli suchasnoi Ukrainy [Patriotism and military duty in the problematic field of modern Ukraine]. *Kultturolohichnyi almanakh,* 1, 157–166. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.21 [in Ukrainian].

Sotsiolohichne doslidzhennia do Dnia Nezalezhnosti: Uiavlennia pro patriotyzm ta maibutnie Ukrainy. (16–20 serpnia 2023) [Sociological research for Independence Day: Perceptions of patriotism and the future of Ukraine. (August 16–20, 2023)]. Retrieved from: https://cdn.prod.website-files.com/685c279caf66f4023ad2cab4/68cd68c2700250e196f5c7b4_rating_independence_august_2023_compressed.pdf [in Ukrainian].

Stalo vidomo skilky Ukraintsiv vyikhaly za kordon vid pochatku viiny. [It became known how many Ukrainians have left abroad since the beginning of the war]. *FORUA* 12.09.2025. Retrieved from: https://for-ua.com/article/1248494.

U 2024 rotsi z Izrailiu vyikhalo rekordne chyslo hromadian. Detali: Novyny Izrailiu. [A record number of citizens left Israel in 2024. Details: Israel News]. 11/12/2025. Retrieved from: https://ua.detaly.co.il/u-2024-rotsi-z-izrayilyu-vyyihalo-rekordne-chyslo-gromadyan/ [in Ukrainian]

Yaka chyselnist naselennia Izrailiu v 2025 rotsi: ostanni dani. Fakty. 22 chervnia. 2025. [What is the population of Israel in 2025: latest data. Facts. June 22. 2025]. Retrieved from: https://fakty.com.ua/ua/svit/20250622-yaka-chyselnist-naselennya-izrayilyu-v-2025-roczi-ostanni-dani/ [in Ukrainian].

Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2020). Retrieved from: https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/.

Дата першого надходження статті до видання: 23.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.03.2026